

PIARISTA GREGOR GRUBER O ARCHIVNICTVÍ

MILAN SKŘIVÁNEK

Piarista Gregor Gruber a s. Ignatio (1739 v Hornu – 1799 ve Vídni) učil, jak čteme na titulním listu některých jeho děl, na c. k. Savojské rytířské akademii ve Vídni. Uvádí se, že od roku 1781 působil na Tereziánské akademii a od roku 1783 na univerzitě ve Vídni. Je mj. autorem přehledů obecných dějin,¹ kde nacházíme zajímavé teoretické úvahy např. o historickém faktu, ale také o historické kritice, pro niž stanoví 6 axiomů, z nichž první, tvrdící, že co říká Písmo, je pravdivé, se stále ještě snaží zachovat nezpochybnitelnost kanonických textů. Zde je návaznost na pokus některých tehdejších učenců řešit konflikt mezi vírou a vědou tak, že se stanoví oblast tzv. autority Boží (auctoritas divina), jejímž tvrzením se věří a o nichž se nediskutuje, narozdíl od tzv. autority lidské (auctoritas humana), v níž je možno neomezeně pochybovat a klást otázky (my starší na tento přístup dobře pamatujeme, neboť jsme nesměli zpochybňovat tvrzení marx-leninských *Spisů*, ale o ostatních otázkách jsme se bavit mohli). Zbývajících pět axiomů poněkud zkratkovitě vyvozuje pravdivost historikovy výpovědi z pravosti pramene a přímého svědectví. V tomto přístupu je velmi blízký přednáškám, které měl M. A. Voigt na vídeňské univerzitě.² Úvodní partie zmíněné knihy také přináší charakteristiku klasických pomocných věd historických, přičemž upozorňují na nejdůležitější literaturu. Gruber je rovněž autorem chronologie, kterou chápal jako doplněk svého spisu o diplomacie,³ na jehož jednu část se tento příspěvek zaměří.

Gruberův *Lehrsystem einer allgemeinen Diplomatik* je dvoudílný.⁴ V tomto druhém, tedy praktickém dílu nalezneme oddíl věnovaný archivnictví.⁵ Pro větší stručnost upozorním v závorce na příslušnou stranu a eventuální citáty přeložím, aniž bych uváděl původní znění.

Začíná se etymologií slova archiv, a to nejen od známého řeckého „archeon“, ale i od „arkein“ (tj. ohrazovat) a v následujícím § 2 je podán výčet řady možných zejména

¹ Gruber, Gregor: Abriss akademischer Vorlesungen über synchronische Universalhistorie zum Leitfaden seiner Zuhörer in zween Theilen..., I–II. Wien 1777–1780; Riegrov Slovník naučný. Praha 1860–1874, heslo Gruber Gregor.

² Gruber, Gregor: Abriss akademischer Vorlesungen I (viz pozn. 1, s. 7). Něco jsem se o této problematice snažil naznačit ve své práci K osvícenskému pojetí a výuce dějepisu ve světle rukopisů piaristické koleje v Litomyšli. Pardubice 2008, zde např. s. 43n.

³ Gruber, Gregor: Lehrsystem diplomatischer Zeitenkunde worinn alle nur möglichen politischen, kirchlichen und astronomischen Urkundendatum theorisich /sic!/ und praktisch abgehandelt und in einen Supplementband als den dritten oder letzten Theil seines diplomatischen Werkes für Oesterreich und Deutschland zusammengefasst worden sind... Wien 1784.

⁴ Gruber, Gregor: Lehrsystem einer allgemeinen Diplomatik vorzüglich für Oesterreich und Deutschland in zween Theile, einen theorisichen und einen praktisichen..., II. oder Praktischer Theil. Wien 1783.

⁵ Erste Abtheilung: Praktischer Unterricht vom gesammten Archivwesen und allen den, was zum Verstand der Urkunden unentberlich ist.

řecko-latinských výrazů pro archiv (s. 9n). V § 3 definuje archiv jako „*bezpečná místa, v nichž jsou uloženy veřejná akta, listiny a jiné důležité dokumenty; stejně tak jako obvyklé účty či hospodářské záležitosti (Rationen) od objevení písma*“ (s. 11). Požadavek bezpečného místa, zajištěného proti vstupu nepovolaných osob, má za následek, že archivní depozitáře jsou často špatně větrané, vlhké, což způsobuje různé poškození písemností, které za často ohrožuje zdraví archiváře, zejména jeho zrak a dýchací orgány (§ 3–4, s. 11n). Obranou proti tomu je zejména účinné větrání, někdy i za pomoci větráku, nebo zřízení větracích otvorů ve zdi, jimiž by byl odsáván ztuchlý a zaváděn čerstvý vzduch. Užitečné je prý i použití sírných knotů. Archivář musí počítat se zdravotními riziky a úzkostlivě dodržovat hygienu (§ 5–6, s. 12n). „*Archivář patří mezi nejméně vážné osoby obce, neboť jsou mu po složené přísaze svěřeny písemné poklady a tajemství*“. Ve sporných případech slouží jako orakulum. Musí mít proto i potřebné morální vlastnosti, zejména poctivost, mlčenlivost, pilnost, smysl pro pořádek, trpělivost, znalost jazyků a jiných poznatků, ale také schopnost vyhmátnout podstatu věci. Měl by mít i dobré zdraví (§ 7, s. 13n). Při vstupním pohovoru se má přezkoumat uchazečův smysl pro systematickosti, např. podle jeho schopnosti vyhledat na základě registraturního plánu potřebný dokument (§ 8, s. 14). Pro toto vyhledání nevyhovuje ani čistě chronologické řazení písemností, ani jestliže se ponechá bez dalšího třídění celá agenda jednoho původce. Rovněž se nelze spokojit s tím, že se písemnosti velmi obecně kategorizují (např. pronájmy, nařízení) uspořádají pouze chronologicky, nýbrž je zapotřebí uplatnit jemnější třídění. Chybné je rovněž vytvářet úložné jednotky – dnes bychom asi řekli inventární jednotky – jen podle právních kategorií písemností, neboť ty jsou velmi různorodé a pestrost jejich obsahu neodstraní ani přiložené seznamy, které se navíc často poztrácejí (§ 9–12, s. 15–17). Inspirován dílem francouzských archivářů Le Moine a Batteneym, o nichž pár slov níže, doporučuje provést: 1. základní hrubé třídění, 2. následně jemnější třídění, 3. písemnosti datovat, 4. vhodně uložit, 5. vyhotovit registry, 6. sestavit inventář, 7. k inventáři sestavit přehledné tabulky (§ 13, s. 17n).

Při první operaci se písemnosti musí roztřídit podle původců, jestliže se některý dokument týká několika právních subjektů, např. panství, musí být k ostatním přiložen opis tohoto dokumentu s uvedením, kde je uložen originál. Úložné jednotky mají odpovídat poměrně podrobnému členění agendy jednoho původce. Před vlastním tříděním, které probíhá tak, že se písemnosti ukládají na jednotlivé označené hromádky nebo do přihrádek, je vhodné poznat správnou strukturu původce písemností (§ 14, s. 18n).

Druhá operace však nesmí vyústit do přílišných podrobností a předpokládá znalost dosavadního třídění písemností. Jedná-li se o panství, doporučuje 8 základních tříd, a to – vyjádříme-li to ve zkratce naší terminologií – I. vrchnostenská práva (hohe und nützliche Rechte, Hoheitsrechte), II dominikální práva (Domainenrechte), III. důchody, IV. církevní záležitosti, V. vody, lesy, lov, cesty, VI. obecní záležitosti, spory, VII. léna, VIII. různé. V dalším pak uvádí vhodné dílčí třídění pro 7 z těchto základních skupin (§ 15–23, s. 19–25).

Když jsou tyto práce provedeny, následuje revize, při níž je třeba zejména zvážit, zda je výchozí třídění vyhovující. Roztříděné písemnosti se ukládají do skříně s označenými policemi a archivář má posoudit, zda není vhodné vytvořit vyčleněnou agendu, v níž by se nacházely např. zvláště pozoruhodné písemnosti apod. (§ 24–27, s. 25–28). Pergamenové listiny se ukládají rozložené a pokud to není možné, musí se alespoň občas rozkládat. Proděravělé písemnosti je zapotřebí podlepit, pergamen pergamenem, papír papírem. Archivní skříně mají být z dobrého vyschlého dřeva, v němž není hmyz, a mezi skříní a stěnou má být mezera. Je třeba zajistit větrání skříně a její ochranu před prachem (§ 28–29, s. 28–30).

První část tohoto pojednání končí ujištěním, že jeho autor poznal kolem 20 rakouských archivů v okolí Enže. Jako literaturu doporučil *Historia rei litterariae Ordinis s. Benedicti, Statuta Congregationis Olivetanae*, I. svazek neuvedeného díla Ziegelbauerova, blíže neocitovaný popis archivu kostela v Lyonu a zejména pak dílo, které napsali Le Moine a Batteneý, z něhož, jak Gruber tvrdí, hlavně čerpal (§ 30, s. 30n). Literatuře je věnován také poslední § druhé části, v němž navíc nacházíme i odkaz na *Nouveau Traité de Diplomatique* a jeho německý překlad (§ 30, s. 55).

Nepodařilo se mi získat uspokojivá data o jmenovaných Francouzích. Joseph Batteneý (Batheneý) se narodil kolem roku 1730 v Poncin en Bugey (v jihovýchodní Francii), kde také zemřel 11. června 1780. Po klasických studiích v nedalekém Bourg se odebral do Paříže, kde se věnoval zejména paleografii. Roku 1764 přijal místo archiváře pařížské radnice a stal genealogem maltézského řádu. V roce 1772 publikoval spolu s M. Lemoinem /sic!/ *Diplomatique pratique* a v roce 1775 samostatně zveřejnil v Paříži *l'Archiviste français ou méthode sûre pour apprendre à arranger les archives et déchiffrer les anciennes écritures, avec 52 planches gravées, in 4°*. O M. Lemoinu resp. Le Moinovi jsem nic nezjistil.⁶

Druhá část, jejíž značení začíná opět od § 1, je věnována operacím, které zbývají po třídění resp. pořádání. Jde tedy o datování a regestování písemností, jejich inventarizaci a vyhotovení abecedního přehledu k inventáři (§ 1, s. 31). Upozorňuje na problematiku datování a uvádí autory nejdůležitějších chronologií. Zároveň je naznačen způsob, jak dojít uvnitř úložné jednotky k jemnějšímu chronologickému třídění (§ 2–4, s. 32–34). Pro vyhotovení regestu je zapotřebí písemnost přečíst, případně v ní podtrhnout důležitá místa nebo je poznamenat na přiloženém papíře. Zároveň je nutné ověřit správnost příslušných kopií a pečlivě odlišit originál od opisu, což nebývá vždy jednoduché. Přitom se opisy připojují k originálu (§ 5–7, s. 34–37). Regest musí obsahovat vše podstatné a uvedený příklad je obdobou našeho katalogizačního záznamu. Nicméně u mnohých písemností postačuje, jsou-li opatřeny pouhým nadpisem, což připomíná náš inventární záznam, či, jak se v archivní hantýrce říká, *Betreff*. Vyskytují se však také fascikly, které nemusí být regestovány a uchovávají se pouze pro strýčka příhodu (§ 8–11, s. 37–39). Archivář si má do sešitu poznamenávat písemnosti, které mají zvláštní význam pro majitele archivu. Na prázdnou stranu písemnosti je možné psát pouze dataci, číslo fasciklu, signaturu a „klíčové slovo“ (§ 12, s. 40).

Gruber se podle svých vzorů také zabývá otázkou skartace. Před vyřazením se písemnost musí zvláště pečlivě pročíst, skartační lhůta právních nároků v laických záležitostech je 30 let, pro církevní 40 let. Ze skartace jsou téměř vyloučeny písemnosti, které vypovídají o zavedených a právní normou stanovených formalitách, a dále se neskartuje nic, co je starší než 300 let. Konečně je prý lepší zachovat sto neužitečných písemností, nežli vyškartovat jednu důležitou (§ 13, s. 41). Při této činnosti se zároveň vytřídí písemnosti cizí provenience a bylo by prý vhodné o nich veřejně informovat (§ 14, s. 41n).

Nyní se již může přikročit k sepsání inventáře. Fascikly se označují římskými číslicemi, písemnosti uvnitř arabskými. Inventář archivu může být buď celkový nebo dílčí (zřejmě pro jednotlivé fondy). Papír inventáře má být kvalitní a je zapotřebí ponechat volné místo pro doplňky (§ 15–16, s. 42n). Záznamy do inventáře se provádějí podle přijatého schématu a přitom je nutné zohledňovat abecední řazení. Inventární záznam obsahuje klíčová slova, údaj o úložné jednotce, dataci, regest, diplomatickou kategorii písemnosti. Autor uvádí příklady grafické úpravy inventáře (§ 17–18, s. 44n). Při sestavování inventáře se

⁶ Revue de la Société littéraire, historique et archéologique du Département de l'Ain X, /s. d./, s. 134n. Za pomoc při vyhledání těchto údajů děkuji pí. Daně Večeřové a dalším pracovníkům či pracovnícím knihovny Univerzity Pardubice.

nesmí zapomínat na odkazy upozorňující na vzájemné souvislosti mezi písemnostmi. To se však děje tak, že do příslušné úložné jednotky je založen výpis s uvedením, kde se nachází originál. V podstatě tak může vzniknout i jakási mezifondová archivní pomůcka. Gruber pak uvádí několik příkladů (§ 19–21, s. 45–50).

Zbývá už jen vyhotovit přehledné tabely ke každému inventáři nebo tabely shrnující údaje dílčích tabel. Jsou to v podstatě jmenné nebo věcné rejstříky s odkazy na strany inventáře nebo přímo na úložné jednotky. I zde je třeba pamatovat na vzájemné odkazy, které mají mj. spojit věcně související písemnosti. Tak se dospívá až k mezifondovému rejstříku. Čtenář se zde setká s řadou příkladů (§ 22–26, s. 48–52).

Zajímavé je, že archivář má zohledňovat nejen správní potřeby, ale má také brát zřetel na historické bádání. Je vhodné poznamenat si příslušné písemnosti do sešitu a tyto poznámky se pak ještě mohou různě redakčně upravit. Vlastníci archivů se leckdy neoprávněně obávají zneužití, a proto uchovávají své archivy v tajnosti. Při této příležitosti autor vypočítává zvláště zajímavé tematické okruhy (§ 27–29, s. 52–55).

Gruberovo pojednání, které, jak již naznačeno, není původní, je zajímavé především ze dvou hledisek. Předně jím navržený pořádací systém respektuje provenienční princip, i když tento termín se v textu nevyskytuje. Struktura fondů, resp. archivních pomůcek do značné míry odpovídá struktuře archivů našich feudálních velkostatků, případně jejich ústředních správ. Bez zajímavosti nejsou ani doporučení pro ochranu fyzického stavu archiválií.

Piarist Gregor Gruber über das Archivwesen

Gregor Gruber a s. Ignatio (1739 Horn – 1799 Wien), unter anderem ein Professor der Savoyschen Ritterakademie in Wien, befasst sich im zweiten Teil seiner Schrift Lehrsystem einer allgemeinen Diplomatie vorzüglich für Oesterreich und Deutschland (Wien 1783) auch mit dem Archivwesen. Er führt Anforderungen an, die für Archivdeponenten und für Archive gelten, und legt Grundsätze für die Ordnung der Archivalien fest. Er respektiert die organische Entwicklung eines Archivbestands, also das Provenienzprinzip, ohne allerdings diesen Termin zu kennen. Er skizziert das praktische Vorgehen bei der Klassifizierung und Inventarisierung der Schriftstücke, nennt Beispiele für passende Strukturen einiger Type der Archivbestände, insbesondere der feudalen Großgüter, und auch graphische Gestalt der Archivbehelfe, die bis zu zwischenbeständlichen Hilfsmitteln, z. B. Indexen, reifen. Nicht beiseite bleiben auch die Fragen der Konservierung von Archivalien, Skartierung und Veröffentlichung interessanter Forschungsthemen. Grubers Abhandlung ist kein Originalwerk, sie basiert auf Arbeiten der französischen Archive Joseph Battены und M. Lemoine (Le Moine).

Piarist Gregor Gruber on Archives

Analysis of measures relating to the archives, which states in his work Lehrsystem einer allgemeinen Diplomatie vorzüglich für Oesterreich und Deutschland (1783) Piarist Gregor Gruber (1739–1799).